

Ulises: kreazioa ala normalizazioa (edo UZEI eta James Joyce)

Ez dakit zergatik, behin eta berriro dilema horretaraxe etortzen gara beti: orain lehenbailehen hizkuntzaren normalizazioa egiteko ordua dela, esaten dizu batek. Orain behar duguna UZEI da. Egingo omen da gero literatura, zimentu sendo horren gainean. Besteak, ordea, lehenengo egin beharrezkoa literatura dela, esango dizu. Presa du. Normalizazioa geroago ere egin ahal izango omen da. Orain nobelak behar ditugu, ez UZEI.

Dilema faltso bat

Ni ezin iritsi naiz bi gauza horien artean lehentasunak eta bigarrentasunak erabakitzerara. Hau da, hain bat eginda ikusten ditut funtsean biak, ze nik, besteak beste, literaturaren beraren izenean eskatuko bait nuke normalizazioa, eta berdin normalizazioaren izenean literatura.

Kontsolatzen nau piska bat, ikus-

teak, jeneralean ez direla literatoak eta normalizatzaileak berak izaten, kontrastapen hori egiten dutenak, normalizazioaren edo literaturaren teorikoren batzuk baino. Edo, okerrago, euskara nola salbatu, planak asmatzen dituztenak. Beren marketin partikularrari begira dabilzanak ez direnean. Subentzio baten arrazoiak merezi bait du teoria jeneral bat.

Seguruena beste zerbait da hiz-

kuntzarekin berarekin lanean ari-tzea. Literato bat, edo normalizatzaile bat (itzultzaile bat, irakasle bat, etab.). Agian ez da hain handia diferentzia. Hizkuntza, orduan, ez da medio bat. Hizkuntza hizkuntza da, itsaso hondogabea. Ezer salbatzeko anbizioarik gabe, edo teoria globalak zero eta lurrentzat asmatzen ibili gabe. Hizkuntzarekin bakarrik, bestelako helburu politikoak edo sozialak alde batera utzita.

Ulises katalanez

Ulises nik ez dakit mende honetako, are literatura moderno guztiko obra nagusizat hartu behar ote dugun ala ez, dioten bezala. Hizkuntz obra harrigarria, konplexoa, aberatsa dela, badakigu. Eta itzulita dago, esate baterako, katalanera.

Beno, itzulita, hizkuntza askotara dago. Eta euskarara? Posible ote litzateke **Ulises**-en itzulpen bat gaur euskarara?

Katalanera Joaquin Mallafré profesore gazteak itzuli du. Sei urte-tako lana izan omen du. Lan gogorra. Ulises-eko «hizkera» ugarietan hogeitamar mila inguru hitz desberdin dago. Eta zailtasun asko duela, beste arrazoi batzuegatik ere, ezaguna da. Katalanek ikaragarritzko garaita bezala ospatu zuten iaz haren itzulpena.

Propioki literatura katalan modernoarentzat itzulpen honek duen inportantzia gainera, katalanaren beraren «normalizaziorako» duena azpimarkatu dute Jordi Llovet eta beste zenbait kritiko literariok. Eta egia da. Baina itzultzaileak berak alderantziz ikusi du arazoa: alegia, normalizazioak egin duela posible itzulpena.

Izan ere, lehenago beste bi ekinaldi egon bait da katalanez **Ulises** exteratzeko: M. Trensén itzulpen saioa, 1930ean, eta Jordanaren «birkreatzekoa» edo, 50garren urteetan. Gerra aurrean Lluiz Montanyá kritiko literarioa bere modura kantsolatzen zen, katalanera itzultzea zaila bazen, frantzesera itzultzeko ere bi itzultzaile frantzes trebe eta hirugarren ingles bat behar izan zirela pentsatuz, eta Joyceren beraren asistentzia gainera!

Ulises eta normalizazioa

1930eko Montanyáren penak, Joan Triadúren pozak bihurtu dira 1981ean: «Tota una cultura com la francesa va haver d'arromangar-se per emprendre aquesta feina i enllestir-la. I, de la famosa traducció francesa, n'han sortit d'altres, com si l'anglès fos uns llengua poc coneguda, i així hom ha donat gat per llebre a cultures **milionàries**. En la nostra modesta cultura, tan bescantada per alguns entre nosaltres (...), hom ha preferit esperar abans de caure en la fàcil traducció indirecta. I així, gràcies al treball ingent i intelligent de Joaquin Mallafré, un especialista ben poc conegut fins ara, tenim, tardana però garantida, l'edició en català d'aquesta incommensurable creació de James Joyce».

Urak bere bidea egin du. **Ulises** itzultzeko, hizkera tekniko edo argot berezi (espezialdu) mordo bat menderatu behar da, eduki behar da prest, ez mintzaera arrunta soilik. Mila esparrutan egon behar du «normalizatuta» hizkuntzak. Eta katalana urrats bizkorak ari da ematen alde horretatik. J. Mallafré itzultzaileak berak esango digu hobekienik: «He manejat els diccionaris Alcover-Moll (alias Azkue), Fabra (alias Sarasola), Coromines (alias...), i han estat **un gran ajut... els diferents vocabularis especialitzats** que han anat apareixent aquests darrers anys». Alias **UZEI**, beraz.

Eta konklusioa: literaturak eragiten duen normalizazioa (1) eta normalizazioak irekitzen dizkion oportunitateak literaturari (2) Biak batera.

Joxe Azurmendi